

Problematika privatnosti i uloga informacijskih stručnjaka

Silaj, Ksenija

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:092204>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-10**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI
SMJER BIBLIOTEKARSTVO
Ak. god. 2022./2023.

Ksenija Silaj

**Problematika privatnosti i uloga informacijskih
stručnjaka**

Diplomski rad

Mentorica: prof. dr. sc. Sonja Špiranec

Zagreb, listopad 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Ksenija Silaj

Zahvaljujem mentorici prof. dr. sc. Sonji Špiranec na pomoći i usmjeravanju pri pisanju diplomskog rada.

Sadržaj

1. Uvod.....	5
2. Povijest digitalne tehnologije i njezin utjecaj na privatnost	7
3. Izazovi privatnosti u digitalnom okruženju i zakonodavna regulacija.....	10
3.1. Utjecaj podatkovne privatnosti na život pojedinca	16
3.2. Zakonodavna regulativa.....	19
4. Pismenost iz privatnosti i uloga informacijskih stručnjaka u digitalnom okruženju.....	24
4.1. Informacijska pismenost i pismenost iz privatnosti	25
4.2. Podučavanje o pismenosti iz privatnosti u knjižnicama	30
5. Zaključak.....	39
6. Literatura.....	40
7. Slike	42
8. Tablice	43
Sažetak.....	44
Summary	45

1. Uvod

Tema ovoga rada je problematika privatnosti u suvremenim digitalnim prostorima i uloga informacijskih stručnjaka u opismenjavanju iz područja privatnosti i načinima zaštite osobnih podataka u elektroničkom okruženju. Kao posljedica brzog razvoja tehnologije i sve veće upotrebe digitalnih alata u svakodnevnom životu, pitanje privatnosti u digitalnom okruženju postaje sve aktualnije i važnije.

Digitalizacija je prožela sve društvene procese, utječe na sve dobne skupine, a obrazovna okruženja se više ne odnose samo na vrtiće, škole, visokoškolske ustanove, knjižnice, znanstveno-istraživačke organizacije, već na cijeli spektar učenja putem web aplikacija i društvenih mreža, od kojih neke ne moraju djelovati prema određenim standardima, ali ne znači da su marginalne. Svatko tko koristi pametni telefon kroz jednostavnost njegove upotrebe ima mogućnost korisne edukacije, ali i pronalaženja netočnih ili neprikladnih informacija. I naravno tu je i ozbiljno pitanje privatnosti te koliko smo doista svjesni nedostataka iste u digitalnom okruženju. Razvoj tehnologija utjecao je na promjenu društvenih navika, stvorio nove svjetove, slobodno možemo reći da dosadašnji mediji, televizija, radio i novine nisu imali ovakav utjecaj u svakom pogledu kao Internet. Istovremeno, neke opcije su odlične, a neke zastrašujuće.

Privatnost omogućuje pojedincima da zadrže svoj integritet, identitet i autonomiju, pruža sigurnost i povjerenje u svakodnevnom životu, jer omogućuje ljudima da komuniciraju, dijele i pohranjuju informacije bez straha od neovlaštenog pristupa ili zlouporabe. Privatnost je pravo pojedinca da zadrži kontrolu nad svojim osobnim podacima, odlučujući tko će ih vidjeti, koristiti ili dijeliti. Digitalno okruženje, koje se sastoji od interneta, mobilnih uređaja, društvenih mreža i drugih tehnoloških inovacija, donijelo je sa sobom nove izazove za privatnost. U digitalnom okruženju, osobni podaci mogu se prikupljati, koristiti i dijeliti bez pristanka pojedinaca ili bez njihova znanja. To može dovesti do zlouporabe podataka, krađe identiteta, ciljanog oglašavanja, diskriminacije i drugih ozbiljnih posljedica. Gotovo svi koriste internetske usluge, društvene mreže, mobilne aplikacije, a svi ti alati zahtijevaju prikupljanje i obradu osobnih podataka. Paralelno sa povećanjem količine podataka koja se prikuplja i obrađuje u digitalnom okruženju, postalo je sve važnije osigurati zaštitu

privatnosti korisnika, a problematika privatnosti u digitalnom okruženju postala je izuzetno aktualna.

Cilj je rada osvijestiti potrebu za razvojem nove vrste pismenosti – pismenosti iz privatnosti, koja je neizostavno vezana uz digitalnu pismenost i današnje informacijsko društvo. Kao najslabija karika sigurnosti u digitalnom okruženju pojavljuje se korisnik koji često nije upoznat sa svim postavkama privatnosti. Pojavom novih opasnosti na internetu, pojavljuju se novi izazovi za njihovo sprječavanje te se javlja i potreba za opismenjavanjem iz područja privatnosti. Rad daje kratki pregled povijesti digitalne tehnologije, problematiku privatnosti u digitalnoj okolini u kontekstu algoritamske kulture, izazove privatnosti u digitalnom okruženju te zakonodavnu i regulatornu praksu vezanu za zaštitu privatnosti. Nadalje, preispituje se uloga informacijskih stručnjaka u današnjem dobu znanja i digitalnoj okolini, razlučuju se izrazi informacijska, medijska i informatička pismenost, pojašnjava njihova uloga u kontekstu opismenjavanja iz privatnosti, te naglašava poticanje čitalačke i informacijske pismenosti i načini njihova ostvarenja.

2. Povijest digitalne tehnologije i njezin utjecaj na privatnost

Digitalna tehnologija prošla je kroz niz transformacija od svog početka do današnjih dana. Ključni događaji u povijesti digitalne tehnologije obuhvaćaju razvoj računala, interneta i mobilnih uređaja, a svaka od tih transformacija imala je značajan utjecaj na privatnost. Početak razvoja digitalne tehnologije seže u 1940-e godine, kada su prvi elektronički računari počeli zamjenjivati mehaničke uređaje. Međutim, tada nije bilo velikog utjecaja na privatnost jer je digitalna tehnologija bila primarno usmjerena na vojnu upotrebu. Dolaskom interneta 1960-ih i 1970-ih godina, digitalna tehnologija postaje sveprisutna u svakodnevnom životu. Internet je omogućio ljudima da komuniciraju, dijele informacije i stvaraju digitalni sadržaj na globalnoj razini. Međutim, s porastom upotrebe interneta i prikupljanja velikih količina podataka, porasla je i zabrinutost za privatnost korisnika. U 1990-ima godinama, počeli su se pojavljivati privatni servisi na internetu, kao što su Google, Yahoo i Amazon, koji su prikupljali i obrađivali velike količine podataka korisnika. Ovaj trend se nastavio i u 2000-ima godinama, kada su postale popularne društvene mreže poput Facebooka i Twittera koje su omogućile korisnicima da dijele svoje osobne informacije s drugima, što je otvorilo nova pitanja o privatnosti.

Za najpoznatije primjere odavanja povjerljivih informacija u suvremenom digitalnom okruženju zaslužni su australski urednik, izdavač i aktivist Julian Paul Assange¹ i američki bivši konzultant Edward Joseph Snowden² koji je razotkrio programe nadzora te istovremeno otvorio pitanja o nacionalnoj sigurnosti i privatnosti građana.

Godine 2021. Julian Assange izručen je Sjedinjenim Američkim Državama zbog uspostave web stranice WikiLeaks³ (2006.). WikiLeaks je privukao međunarodnu pažnju 2010. kada je objavio niz curenja informacija koje je pružila obavještajna analitičarka američke vojske Chelsea Manning. Ta curenja su uključivala video

¹Wikipedia: Julian Paul Assange, https://en.wikipedia.org/wiki/Julian_Assange; Pristupljeno: rujan 2023.

²Wikipedia: Edward Snowden, https://en.wikipedia.org/wiki/Edward_Snowden; Pristupljeno: rujan 2023.

³ Wikipedia: WikiLeaks, <https://en.wikipedia.org/wiki/WikiLeaks>; Pristupljeno rujan 2023.

kolateralnog ubojstva iz zračnog napada u Bagdadu (travanj 2010.), ratne zapisnike u Afganistanu (srpanj 2010.), Irački ratni dnevници (listopad 2010.) i Cablegate (studeni 2010.). Nakon curenja informacija iz 2010., vlada Sjedinjenih Država pokrenula je kaznenu istragu protiv WikiLeaksa.

Edward Snowden, američki bivši konzultant za računalnu inteligenciju Nacionalne sigurnosne agencije (NSA) SAD-a, dok je bio zaposlenik i podizvođač 2013. godine objavio je tajne dokumente koji su otkrili da NSA prikuplja i nadzire ogromne količine podataka o korisnicima interneta, što je dovelo do velike zabrinutosti za privatnost. Optužen je u dvije točke za kršenje Zakona o špijunaži iz 1917. i krađu vladine imovine. Spletom okolnosti umjesto u Ekvador prebjegao u Rusiju. Njegovo nezakonito otkrivanje otkrilo je brojne globalne programe nadzora, od kojih su mnoge vodili NSA i obavještajni savez Five Eyes u suradnji s telekomunikacijskim tvrtkama i europskim vladama, te potaknulo kulturnu raspravu o nacionalnoj sigurnosti i privatnosti pojedinaca. Snowden je razotkrio informatičku mrežu koju je SAD uspostavila u mnogim državama svijeta: prikupljanje i pohranjivanje svih vrsta podataka i informacija, kao i telefonskih metapodataka privatnih i javnih osoba. Zahvaljujući njemu kao jednom od najpoznatijih zviždača razotkrivena je krhka informacijska privatnost u digitalnom okruženju. Svi gadgeti, fotoaparati, kamere, zasebni ili umetnuti u pametne telefone, televizori i monitori sa kamerama daju mogućnost trećoj strani da uđe u domove pojedinaca i naruši osobni prostor. Isto tako, smatra se da je curenje Snowdenovih obavještajnih podataka negativno utjecalo na sposobnost SAD i Velike Britanije da se bori protiv terorizma i organiziranog kriminala.

U nastavku navodimo još nekoliko ključnih događaja i kontroverza vezano za privatnost u digitalnom dobu. Tako je primjerice, nakon napada u San Bernardinu u Kaliforniji 2016. godine, FBI zatražio od Applea da omogući pristup zaključanom iPhoneu terorista⁴. Apple se usprotivio, tvrdeći da bi to otvorilo vrata masovnom kršenju privatnosti korisnika i izazvalo ozbiljne sigurnosne probleme. Isto tako, poznat

⁴Wikipedia: Apple–FBI encryption dispute.

https://en.wikipedia.org/wiki/Apple%E2%80%93FBI_encryption_dispute. Pristupljeno: rujan 2023.

je skandal Cambridge Analytica⁵ iz 2018. godine kada je britanska tvrtka za analizu podataka, prikupila osobne podatke više milijuna korisnika Facebooka putem aplikacije za istraživanje ličnosti pod nazivom "This Is Your Digital Life" bez njihova znanja, što je dovelo do zabrinutosti za privatnost korisnika. Aplikacija je omogućila tvrtki prikupljanje podataka o korisnicima i njihovim prijateljima, uključujući osobne podatke, poput imena, adrese e-pošte i slika profila, kao i podatke o njihovim interesima i aktivnostima na Facebooku. Nakon što su podaci prikupljeni, tvrtka je koristila algoritme za stvaranje psiholoških profila korisnika, s ciljem ciljanja političkih oglasa i kampanja na njih. Podaci su korišteni u kampanji za predsjedničke izbore u SAD-u 2016. godine, za koje se tvrdilo da su imali utjecaj na ishod izbora. I ovaj skandal je izazvao veliku zabrinutost korisnika Facebooka i potaknuo pitanja o zaštiti privatnosti podataka na internetu. Facebook se suočio s ozbiljnim kritikama zbog toga što nije adekvatno zaštitio osobne podatke svojih korisnika i zbog dopuštanja tvrtki poput Cambridge Analytics da nezakonito prikupljaju i koriste ove podatke u političke svrhe. Sve to je potaknulo povećanu regulaciju i zaštitu privatnosti podataka na internetu, uključujući Opću uredbu o zaštiti podataka (GDPR) Europske unije⁶ koja je stupila na snagu u svibnju 2018. godine, a koja propisuje stroge standarde za prikupljanje, obradu i zaštitu osobnih podataka korisnika.

⁵Wikipedia: Facebook–Cambridge Analytica data scandal, https://en.wikipedia.org/wiki/Facebook%E2%80%93Cambridge_Analytica_data_scandal. Pristupljeno: rujan 2023.

⁶EU parlament and Vijeće EU, 'Uredba (EU) 2016/679 Europskog parlamenta i Vijeća od 27. travnja 2016. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom kretanju takvih podataka te o stavljanju izvan snage Direktive 95/46/EZ (Opća uredba o zaštiti podataka)'. <https://eurlex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679&from=HR>. Pristupljeno: rujan 2023.

3. Izazovi privatnosti u digitalnom okruženju i zakonodavna regulacija

Današnje digitalno doba karakterizira umreženost pojedinaca, tvrtki, institucija i korporacija koje dijele zajedničke interese. Iako se pojedinci osobno ne poznaju, a najčešće korišteni jezik Internet zajednice engleski, možemo reći da se radi o globalnoj umreženosti. Evidentno je da se izuzetno lako može doći do osobnih informacija pojedinca pa se kao jedno od glavnih pitanja postavlja upravo pitanje slobode pojedinca i pravo na privatnost.

Kada govorimo o privatnosti osobe, kao temeljnom ljudskom pravu, „privatnost se prvenstveno dijeli na: prostornu privatnost, informacijsku privatnost i komunikacijsku privatnost⁷. Prostorna privatnost odnosi se na dom i drugi prostor u kojem osoba vodi život zasebno od drugih i koja predstavlja, fizičku domenu pojedinca (npr. radno mjesto ili javni prostor). Informacijska privatnost se odnosi na osobne podatke koji zahtijevaju privolu osobe za njihovo korištenje od strane trećih osoba; uključuje uspostavu pravila upravljanja, prikupljanja i korištenja osobnih podataka kao što su kreditne informacije ili zdravstveni podaci. Komunikacijska privatnost podrazumijeva aspekt privatnosti koji se odnosi na osobne zapise te dopisivanje, odnosno, bilo koji drugi oblik komuniciranja. U aspektu komunikacijske privatnosti pravnim propisima „štiti“ se komunikacija kao aspekt prava na privatnost pojedinca.“

Kako nove tehnologije sve više prodiru u različite sfere čovjekova života, razlike između tih oblika privatnosti sve su manje, te ih je zato teže razgraničiti.

Činjenica je ipak da su tek razvoj informatičke tehnologije i sve veća koncentracija, korištenje i protok osobnih podataka građana te mogućnost njihove zlouporabe, potaknuli šire aktivnosti vezane za problematiku privatnosti, kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom planu. U novije vrijeme – pojavom Interneta, multimedijalnih

⁷Boban, M. Pravo na privatnosti i pravo na pristup informacijama u suvremenom informacijskom društvu. // Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 49, 3/2012., str. 575.- 598. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/129212>, Pristupljeno: rujan 2023.

baza podataka, elektroničkog poslovanja te sve većom konvergencijom informatičke i telekomunikacijske tehnologije, a u novije vrijeme i biotehnologije otvaraju se nove mogućnosti zadiranja u privatnost građana, što je dovelo i do potrebe za regulacijom novonastalih odnosa kako bi se zaštita proširila na nova područja ljudskog rada i komuniciranja te uskladili postojeći i uspostavili novi, jedinstveni standardi zaštite privatnosti građana.

Članak 12. Opće deklaracije Ujedinjenih naroda o ljudskim pravima navodi: "Nitko ne smije biti podvrgnut samovoljnom miješanju u njegov privatni život, obitelj, dom ili dopisivanje, niti napadima na njegovu čast i ugled. Svatko ima pravo na zakonsku zaštitu protiv takvog miješanja ili napada.⁸" Isto tako, Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda⁹ u Članku 8.1. pod Pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života navodi da „svatko ima pravo na poštovanje svog privatnog i obiteljskog života, doma i dopisivanja. Javna vlast se neće miješati u ostvarivanje tog prava, osim u skladu sa zakonom i ako je u demokratskom društvu nužno radi interesa državne sigurnosti, javnog reda i mira, ili gospodarske dobrobiti zemlje, te radi sprječavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih.“ Ustav Republike Hrvatske jamči pravo na dom, tj. privatnost i pravo na ispravak informacije¹⁰.

U Hrvatskoj su na snazi dva važna zakonska akta vezana za tajnost i privatnost podataka: Zakon o tajnosti podataka Republike Hrvatske¹¹ i Opća uredba o zaštiti podataka¹². Uspoređujući ta dva akta sa Zakonom o medijima¹³ i Zakonom o pravu na

⁸Odluka o objavi Opće deklaracije o ljudskim pravima, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2009_11_12_143.html. Pristupljeno: rujan 2023.

⁹(Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, <https://www.zakon.hr/z/364/%28Europska%29-Konvencija-za-za%C5%A1titu-ljudskih-prava-i-temeljnih-sloboda>. Pristupljeno: rujan 2023.

¹⁰Ustav Republike Hrvatske, <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>, Pristupljeno: rujan 2023.

¹¹Zakon o tajnosti podataka, <https://www.zakon.hr/z/217/Zakon-o-tajnosti-podataka>, Pristupljeno: rujan 2023.

¹² EU parlament and Vijeće EU, 'Uredba (EU) 2016/679 Europskog parlamenta i Vijeća od 27. travnja 2016. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom kretanju takvih podataka te o stavljanju izvan snage Direktive 95/46/EZ (Opća uredba o zaštiti podataka)'. <https://eurlex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679&from=HR>. Pristupljeno: rujan 2023.

¹³Zakon o medijima. <https://www.zakon.hr/z/38/Zakon-o-medijima>; Pristupljeno: rujan 2023.

pristup informacijama¹⁴ možemo razmatrati važnost prirode informacije i postupanja sa informacijama pojedinaca. Jedni zakoni zahtijevaju privatnost i sigurnost građana, a drugi akti dostupnost informacija te se zalažu za pravo javnosti na informiranje. Postupanje prema navedenim zakonima trebalo bi se temeljiti na načelima uzajamnosti, reciprociteta i solidarnosti.

Suvremeni digitalni prostori su raznoliki i obuhvaćaju mnoge aspekte online svijeta. Oni se protežu od društvenih medija, e-trgovine, online komunikacije i suradnje, obrazovanja na daljinu, igara, virtualne stvarnosti i još mnogo toga. Digitalna tehnologija omogućuje prikupljanje podataka o ljudima, od njihove lokacije i pretraživanja na internetu, do navika kupnje i komunikacije s drugim ljudima. Ove informacije mogu se koristiti za marketinške svrhe, ali i za nadzor nad ljudima. Privatnost osobnih podataka i njihovo očuvanje postaje izuzetno važan aspekt digitalnoga svijeta, jer se jednom ukradeni podaci mogu iskoristiti na različite načine i utjecati na financije, reputaciju i druge aspekte života korisnika.

Problemi s privatnošću u dnevnom digitalnom prostoru postaju sve češći jer se sve više ljudi oslanja na digitalnu tehnologiju za komunikaciju, učenje, rad i zabavu. Stoga je važno utvrditi postojanje nekih od najčešćih problema s privatnošću u digitalnom prostoru. Tako primjerice, tvrtke i web stranice često prikupljaju osobne podatke o korisnicima, uključujući njihovo ime, adresu e-pošte, lokaciju, povijest pregledavanja i slično. Ti se podaci mogu prodati trećim stranama ili koristiti za ciljanje korisnika oglašavanjem. Kibernetička sigurnost može biti narušena od strane zlonamjernih osoba koje mogu koristiti različite metode za pristup osobnim podacima, kao što su phishing prijevare, zlonamjerni softver i hakiranje. Privatnost na društvenim mrežama također može biti ugrožena, jer platforme društvenih medija prikupljaju i dijele ogromnu količinu osobnih podataka, a korisnici mogu nesvjesno otkriti osjetljive podatke drugima na tim platformama. Web stranice i aplikacije koriste kolačiće i druge alate za praćenje ponašanja korisnika, koji se mogu koristiti za ciljano oglašavanje. Razne vlade i korporacije mogu provoditi nadzor i pratiti internetske aktivnosti,

¹⁴Zakon o pravu na pristup informacijama <https://www.zakon.hr/z/126/Zakon-o-pravu-na-pristup-informacijama>; Pristupljeno: rujan 2023.

uključujući e-poštu, objave na društvenim mrežama i pretraživanja weba. Društveni mediji su jedan od najpoznatijih digitalnih prostora i obuhvaćaju platforme poput Meta, Twittera, Instagrama, TikToka i drugih. Ovdje korisnici mogu objavljivati svoje sadržaje, komunicirati s drugima, pratiti vijesti i trendove, te se uključivati u razne društvene aktivnosti. Kao jedan od važnih digitalnih prostora koji omogućuje kupnju i prodaju proizvoda putem interneta je e-trgovina. Na web stranicama e-trgovina kupci mogu pronaći sve vrste proizvoda i usluga, a prodavači mogu proširiti opseg poslovanja.

Online komunikacija i suradnja su također vrlo važni digitalni prostori, posebno u današnjem dobu rada na daljinu. Istodobnim korištenjem online sistema rada od kuće, otvorilo se pitanje sigurnosti visoko zaštićenih javnih i osobnih podataka. Naime, korištenjem različitih aplikacija za video pozive i chatove, osobe mogu komunicirati i surađivati bez potrebe za fizičkom prisutnošću. Novi digitalni prostor predstavlja obrazovanje na daljinu koji omogućuje učenicima i studentima da pohađaju nastavu i uče online. Isto tako, na ovaj način omogućuje se učiteljima i profesorima da koriste različite resurse i tehnologije kako bi poboljšali svoje nastavne metode. Istodobno, poslovni procesi mogu se odrađivati na daljinu bez potrebe fizičke prisutnosti u uredu no takav način rada zahtjeva povećan angažman informatičkih djelatnika koji su zaduženi za tzv. zajednički server djelatnika neke institucije. Isto tako, na korisnicima je odgovornost i obveza da ne otvaraju stranice nepoznatih pošiljatelja e-pošte, razne sumnjive stranice itd. Igre i virtualna stvarnost su također sve popularniji digitalni prostori koji nude različite vrste igara i iskustava putem interneta. Igre mogu biti multiplayer ili singleplayer, te mogu obuhvaćati sve vrste žanrova, od akcijskih igara do strategija. Virtualna stvarnost je nova tehnologija koja omogućuje korisnicima da urone u digitalni svijet i dožive realistične dojmove u 3D prostoru.

Možemo reći da digitalni prostori nude mnoge prednosti, ali također imaju i svoje nedostatke, kao što su potencijalne prijetnje sigurnosti i privatnosti korisnika. Stoga je važno biti svjestan tih rizika i poduzimati mjere kako bi se zaštitili u digitalnom svijetu.

Pristup i korištenje osobnih podataka je jedan od ključnih izazova vezanih uz privatnost u digitalnom okruženju i zaštite osobnih podataka na internetu. Potreba za zaštitom privatnosti je neophodna, jer omogućava ljudima da imaju kontrolu nad svojim osobnim podacima, a time i nad svojim životom i identitetom. Bez adekvatne zaštite privatnosti, korisnici su ranjivi na zlouporabu svojih podataka i moguću

diskriminaciju u digitalnom svijetu. Stoga je važno da se razviju i primijene odgovarajući zakoni i propisi kako bi se zaštitila privatnost korisnika u digitalnom okruženju. Kako različite tvrtke kontinuirano prikupljaju podatke o korisnicima putem brojnih alata i tehnologija, ovo može dovesti do sigurnosnih rizika ako se podaci ne zaštite ispravno ili ako dođu u ruke zlonamjernih pojedinaca. Prikupljanje velikih količina podataka i informacija o korisnicima, poput podataka o njihovoj lokaciji, interesima, navikama i slično omogućuje pružanje personaliziranih usluga, ali također znači da se podaci mogu koristiti u marketinške svrhe, istraživanja tržišta, personalizaciju sadržaja ili drugo.

Kao jedan od izazova u suvremenom digitalnom okruženju pojavljuje se korištenje algoritama¹⁵ u elektroničkoj obradi podataka i donošenje odluka koje se očituju kroz tzv. algoritamsku diskriminaciju¹⁶: „Algoritamska diskriminacija se događa kada automatizirani sustavi pridonose neopravdanom ili nepovoljnom različitom postupanju prema ljudima temeljem njihove rase, boje kože, etničke pripadnosti, spola (uključujući trudnoću, porod i povezana medicinska stanja, rodni identitet i seksualnu orijentaciju), vjere, dobi, nacionalnog podrijetla, invaliditeta, braniteljskog statusa, genetskih podataka ili bile koje druge klasifikacije zaštićene zakonom. Ovisno o specifičnim okolnostima, takva algoritamska diskriminacija može kršiti zakonsku zaštitu.“ Algoritmi se koriste za obradu velikih količina podataka kako bi se donijele odluke o korisnicima, kao što su odobravanje kredita, odabir proizvoda i prikazivanje ciljanih oglasa. Često se temelje na prethodnom ponašanju korisnika ili drugim faktorima te utječu na opravdanu zabrinutost da ovi algoritmi mogu dovesti do diskriminacije i kršenja privatnosti korisnika. Ovaj problem se manifestira kada algoritmi koji su uključeni u obradu podataka korisnika stvaraju nepravedne razlike u tretmanu na temelju osobnih karakteristika korisnika, poput spola, rase, vjeroispovijesti i slično. Primjeri algoritamske diskriminacije uključuju uporabu algoritama u zapošljavanju ili kreditnom ocjenjivanju koji favoriziraju određene skupine ljudi, što može dovesti do

¹⁵Wikipedia: Algoritam. <https://hr.wikipedia.org/wiki/Algoritam>, Pristupljeno: rujan 2023.

¹⁶White House Office of Science and Technology Policy (2022). Blueprint for an AI bill of rights: making automated systems work for the American people Washington: The White House. Str. 10. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Blueprint-for-an-AI-Bill-of-Rights.pdf> Pristupljeno: rujan, 2023.

nejednakosti i diskriminacije npr. praćenje kupljenih artikala, Googleov Location History, targetiranje povijesti pretraživanja i analize sadržaja e-pošte i slično. Novost su COVID-tracking aplikacije koje praćenjem kretanja i kontakata građane upozoravaju na potencijalnu zarazu koronavirusom.

Prikupljanje podataka bez pristanka korisnika može dovesti do zloupotrebe podataka i kršenja privatnosti korisnika, kao što su prodaja osobnih podataka trećim stranama ili upotreba podataka u marketinške svrhe. Pitanje privatnosti se odnosi i na zaštitu prava djeteta na anonimnost zbog primjerice učestalog objavljivanja sadržaja o djetetu na Internetu, bez njegovog pristanka. U digitalnom svijetu, krađa identiteta postaje sve češća, a kradljivci mogu dobiti pristup osobnim informacijama korisnika, kao što su podaci o bankovnom računu. Sve više mjesta u javnom prostoru je pod videonadzorom kojim se snima i prati kretanje ljudi, ali također omogućuje prikupljanje informacija bez njihovog znanja ili pristanka. Videonadzor može dovesti do osjećaja neugode kod ljudi, ali istovremeno može pripomoći pri rekonstrukciji mjesta na kojima su se dogodile nesreće ili teroristički napadi. Osnovana je opasnost od nadzora nad ljudima putem digitalnih uređaja od strane agencija drugih država koje mogu koristiti tehnologiju za praćenje kretanja ljudi, pristup njihovim e-mailovima i drugim privatnim komunikacijama.

Nova otvorena pitanja o privatnosti odnose se na prikupljanje i obradu podataka o korisnicima iz širokog spektra izvora. Pomoću tzv. „Internet stvari (IoT)¹⁷ omogućeno je povezivanje svih vrsta uređaja na internet. Ne postoji jedinstvena definicija što je to Internet stvari, ali većina se odnosi na spajanje uređaja koje svakodnevno koristimo na internetu u svrhu mjerenja, prikupljanja, pohrane i razmjene podataka s ostalim stvarima i ljudima. Internet stvari daje mogućnost automatiziranja velike većine poslova i svakodnevnih aktivnosti, a “stvar” u Internetu stvari može biti doslovno svaki uređaj u stvarnom životu, od osobnog računala, pametnih telefona, automobila, strojeva, kućanskih aparata pa do vrata, prozora, namještaja i svega ostaloga što čovjek može zamisliti“. Uz sve veći broj uređaja povezanih s internetom, poput

¹⁷CERT.hr, Sigurnost interneta stvari (IoT), <https://www.cert.hr/sigurnost-interneta-stvari-iot/>; Pristupljeno: rujan 2023.

pametnih kuća i automobila, postavlja se pitanje kako se prikupljaju i obrađuju podaci o korisnicima, kao i sigurnost tih uređaja, jer često razvoj softvera ne prati ubrzani razvoj hardvera. Posebno je upitno korištenje biometrijskih podataka, poput otiska prsta ili prepoznavanja lica, jer se mogu koristiti za identifikaciju korisnika.

3.1. Utjecaj podatkovne privatnosti na život pojedinca

U posljednjem desetljeću među raznim vrstama pismenosti profilirala se i podatkovna pismenost (data literacy)¹⁸ tzv. datafikacija. „Podatkovna pismenost definirana je kao sposobnost razumijevanja, pronalaženja, čitanja, interpretacije, vrednovanja, upravljanja i korištenja podataka. Postoji preklapanje između informacijske i digitalne pismenosti te se podatkovna pismenost može smatrati dijelom informacijske pismenosti, kao i logičnim nastavkom informacijske pismenosti. Obilježja “dataficiranog društva” ili “društva platformi” su određena vrsta digitalnih infrastruktura koje povezuju korisnike i nude im alate za interakciju, a osmišljene su za prikupljanje, proizvodnju i akumulaciju podataka. Jedan od ključnih problema ovakvog društva je ugroženost privatnosti pojedinaca. Činjenica je da dosadašnji pristupi zaštiti podataka temeljeni na kontroli pristupa podacima i mogućnosti izbora u kojim uvjetima i s kim će podaci biti dijeljeni ne uzimaju u obzir ogromnu produkciju i obradu podataka na dnevnoj razini od strane navedenih platformi koja često nije u skladu s načelima zaštite podataka, pa problem privatnosti u društvu platformi nije samo problem pojedinih zemalja nego internacionalni problem. Korisnici platformi daju svoje podatke, pri čemu im se nudi izbor u kojoj situaciji žele dati svoje podatke i dati izjavu da pristaju na uvjete obrade podataka, dok zapravo, pojedinci čine izbor između toga da budu isključeni (ako ne daju podatke, neće im biti pružene usluge) i stoga marginalizirani ili da svoje podatke prodaju. Takav izbor nije istinski izbor, već je uvjetovan, a nedavanjem pristanka na obradu podataka pojavljuju se skupine isključenih ljudi.“

¹⁸ Katulić, A., & Barbarić, A. (2021). Važnost pismenosti iz privatnosti u prevladavanju digitalnog jaza s naglaskom na ulogu knjižnica. *Bosniaca: časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine*, 26(26), 9-27. <https://hrcak.srce.hr/file/386744>, Pristupljeno: rujan 2023.

Da bi postigli određenu razinu sigurnosti podataka na internetu, korisnici mogu poduzeti hardversko-softversku i administrativnu zaštitu. Neki od primjera i alata za zaštitu privatnosti su blokiranje kolačića, upotreba VPN-a, opreznost pri dijeljenju osobnih podataka korištenjem samo pouzdanih izvora i pažljivog odabira aplikacija i usluga. Nužno je da korisnici na uređajima kojima se svakodnevno koriste imaju instalirane antivirusne programe. Isto tako, potrebne su regulacije i prakse koje osiguravaju da se podaci korisnika prikupljaju i obrađuju na odgovarajući način. Načina prevare je mnogo, a najčešće su uzrokovane ljudskim faktorom, primjerice, nesmotrenim dijeljenjem podataka na internetu prvenstveno putem pametnih telefona koji su u svakodnevnoj uporabi.

Krađa osobnih podataka može se provoditi kroz tzv. phishing¹⁹ ili mrežnu krađu identiteta putem elektroničke pošte odnosno poruke, a može se iskoristiti tako da se osobi ukrade novac ili nanese neka druga šteta, lažno anketiranje, prijave s likeovima na društvenim mrežama, krađu podataka s kreditnih kartica, te raznih vrsta zlonamjernih ili špijunskih softvera za strujanje video sadržaja itd.

Često zbog nedovoljnog nadzora roditelja i skrbnika maloljetnici postaju žrtve prijevera ili zlostavljanja. Cyberbullyng²⁰ je zlostavljanje uz korištenje digitalnih tehnologija, a može se odvijati na društvenim medijima, platformama za razmjenu poruka, platformama za igre i mobilnim telefonima. Radi se opetovanom ponašanjem, usmjerenom na zastrašivanje, ljutnju ili posramljivanje onih koji su ciljani. Primjeri uključuju: širenje laži o nekome ili objavljivanje neugodnih fotografija ili videa nekoga na društvenim mrežama, slanje bolnih, uvredljivih ili prijetećih poruka, slika ili videa putem platformi za slanje poruka, lažno predstavljanje i slanje zlih poruka drugima u njihovo ime ili putem lažnih računa. Zlostavljanje licem u lice i internetsko zlostavljanje često se mogu dogoditi jedno uz drugo. No internetsko zlostavljanje ostavlja digitalni trag, zapis koji se može pokazati korisnim i pružiti dokaze koji će pomoći u

¹⁹Wikipedia, Phishing. <https://hr.wikipedia.org/wiki/Phishing>, Pristupljeno 26.6.2023.

²⁰Cyberbullying Prema Unicef. Naslov članka, <https://www.unicef.org/end-violence/how-to-stop-cyberbullying>, Pristupljeno: 26.6.2023.

zaustavljanju zlostavljanja. Spoofing²¹ je lažiranje ID-a pozivatelja, dok trolling²² ili trolanje označava online zlostavljanje. Happy slapping²³ ili "sretno šamaranje" je izraz koji se veže za UK oko 2005., u kojoj jedna ili više osoba napada žrtvu u svrhu snimanja napada (obično telefonom s kamerom ili pametnim telefonom). Iako se izraz obično odnosi na relativno manje nasilne radnje, ozbiljniji zločini poput ubojstva iz nehata umirovljene njegovateljice i seksualnog napada BBC je klasificirao kao "happy slapping".

U posljednje vrijeme prošireno je objavljivanje montiranih slika i videa sa ciljem nanošenja štete ugledu i diskreditaciji osobe u privatnom ili profesionalnom životu. Često se radi o osvetničkoj pornografiji (eng. *revenge porn*) i distribuciji seksualno eksplicitnih slika ili videa pojedinaca bez njihovog pristanka sa zlonamjernim ciljem ismijavanja i ponižavanja određene osobe, ugrožavanja njezine individualnosti i slobode, napada na ugled, privatnost, poslovni i obiteljski život. U tu kategoriju ulazi „Deepfake pornografija ili jednostavno lažna pornografija²⁴, vrsta sintetičke pornografije koja se stvara mijenjanjem već postojećeg pornografskog materijala primjenom tehnologije Deepfake na lica glumca ili glumice, a često se koristila za postavljanje lica slavni žena na tijela porno izvođača, pri čemu se slika obiju koristila bez njihovog pristanka. Tehnologija Deepfake učinila je stvaranje materijala o seksualnom zlostavljanju djece (CSAM – eng. *Child sexual abuse material*), koji se također često naziva dječjom pornografijom, bržim, sigurnijim i lakšim, jer se Deepfakeovi mogu koristiti za proizvodnju novog CSAM-a iz već postojećeg materijala ili za stvaranje CSAM-a od djece koja nisu bila izložena seksualnom zlostavljanju. Deepfake CSAM može imati stvarne i izravne implikacije na djecu, uključujući klevetu, dotjerivanje, iznudu i zlostavljanje. Uz to, lažna dječja pornografija stvara dodatne prepreke za policiju, otežavajući kriminalističke istrage i identifikaciju žrtava.“ U nekim slučajevima žrtve su izložene diskriminaciji na radnom mjestu, internetskom uhođenju

²¹What is Spoofing – Definition and Explanation. <https://www.kaspersky.com/resource-center/definitions/spoofing>, Pristupljeno: 26.6.2023.

²²Wikipedia. Internetski trol. https://sh.wikipedia.org/wiki/Internetski_trol, Pristupljeno: 26.6.2023.

²³Wikipedia. Happy slapping. https://en.wikipedia.org/wiki/Happy_slapping, Pristupljeno: 26.6.2023.

²⁴Wikipedia. Deepfake pornography https://en.wikipedia.org/wiki/Deepfake_pornography, Pristupljeno: rujan 2023.

ili fizičkom napadu, a neke tvrtke pretražuju Internet u potrazi za potencijalnim izvorima lošeg publiciteta, što rezultira time da mnoge žrtve pornografije iz osвете izgube posao i da se ne mogu zaposliti.

Clare McGlynn, Erika Rackley i Ruth Houghton u članku Beyond 'Revenge Porn': „The Continuum of ImageBased Sexual Abuse“ tvrde da bi se umjesto izraza "osvetnička pornografija" trebao koristiti izraz "seksualno zlostavljanje temeljeno na slikama"²⁵.

Otkriće internetske prepiske dobilo je zamah prije 20-tak godina. Tako, primjerice, ako je korisnik prije 20-tak godina nesmotrenošću podijelio informacije na nekom od anonimnih servisa, postoji mogućnost da ga digitalni otisak koji ostaje na internetu prati i u realnom životu, a da on toga uopće nije svjestan. Osoba može doživjeti različite neugodne situacije, a sve zbog neznanja i nepoznavanja procesa ne/anonimnosti u digitalnom okruženju.

3.2. Zakonodavna regulativa

Problem privatnosti i zaštite osobnih podataka u digitalnom okruženju može se regulirati uz pomoć zakonodavnog okvira, tehničkih mjera ili samoregulacijom proizvođača. Države širom svijeta imaju zakonodavne okvire koji reguliraju prikupljanje, korištenje i dijeljenje osobnih podataka u digitalnom okruženju, primjerice, Opća uredba o zaštiti podataka u Europskoj uniji²⁶ i Kalifornijski zakon o privatnosti potrošača u SAD-u²⁷. Ove regulative postavljaju jasna pravila o tome kako se podaci mogu prikupljati i koristiti, te uvjetuju obvezu prikupljanja privole korisnika.

Tehnološke tvrtke i platforme mogu razviti tehnološka rješenja koja uključuju različite aplikacije i alate koji pomažu u očuvanju privatnosti i sigurnosti korisnika i smanjuju rizik od neovlaštenog pristupa ili zlouporabe. Primjeri uključuju korištenje kriptografije

²⁵McGlynn, C., Rackley, E. & Houghton, R. Beyond 'Revenge Porn': The Continuum of Image-Based Sexual Abuse.(2017). *Feminist Legal Studies* 25, 25–46. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10691-017-9343-2#citeas>. Pristupljeno: rujan 2023.

²⁶ EU parlament i Vijeće EU, 'Uredba (EU) 2016/679 Europskog parlamenta i Vijeća od 27. travnja 2016. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom kretanju takvih podataka te o stavljanju izvan snage Direktive 95/46/EZ (Opća uredba o zaštiti podataka)'. <https://eurlex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679&from=HR>, Pristupljeno: rujan 2023.

²⁷ California Consumer Privacy Act (CCPA), <https://oag.ca.gov/privacy/ccpa>, Pristupljeno: rujan 2023.

za šifriranje podataka i upotrebu sigurnosnih tokena za pristup korisničkim računima. Na primjer, postoje aplikacije za zaštitu privatnosti poput Tor-a ili VPN-a koji štite privatnost korisnika tako što skrivaju njihovu IP adresu i šifriraju podatke koje prenose preko interneta. Osim toga, postoje i različiti alati koji pomažu u sprječavanju praćenja korisnika na internetu, npr. ad-blockeri, koji blokiraju neželjene oglase, kao i različite ekstenzije za preglednike koje poboljšavaju privatnost korisnika blokiranjem kolačića i drugih oblika praćenja. Uz tehnološka rješenja, važno je educirati korisnike o opasnostima koje vrebaju u digitalnom okruženju. To uključuje različite oblike zlonamjernog softvera, phishing napade i druge oblike napada kojima su korisnici izloženi. Edukacija korisnika o sigurnosti na internetu i o praksama koje će im pomoći u očuvanju privatnosti može biti ključna u borbi protiv prijetnji privatnosti u digitalnom okruženju.

Regulacija privatnosti u digitalnom okruženju se neprestano razvija kako bi se prilagodila brzom napretku tehnologije i izazovima zaštite podataka u suvremenom društvu. Ovo je dinamično polje koje zahtjeva pažljivo praćenje i prilagođavanje sa ciljem očuvanja privatnosti pojedinaca. Kako bi uspostavili pravila za zaštitu privatnosti svojih korisnika proizvođači se mogu organizirati kroz tzv. samoregulaciju. „Samoregulacija²⁸ podrazumijeva uspostavljanje pravila ponašanja i standarda od strane tvrtki i raznih udruženja proizvođača, davatelja usluga (korisnika podataka), te udruga kupaca i drugih korisnika usluga čiji se podaci prikupljaju. Polazi se od pretpostavke kako upravo ti subjekti imaju najveću korist od toga da se ojača povjerenje u Internet i elektroničko poslovanje, pa je očigledan njihov interes da se pruži zaštita potencijalnim kupcima, odnosno korisnicima njihovih usluga. Unatoč naporima brojnih organizacija i nevladinih udruga, prema nekim podacima ovakav oblik regulacije na Internetu nije polučio ozbiljnije rezultate jer nedostaju efikasni mehanizmi za sankcioniranje onih koji to zlorabe.“ Primjerice, organizacije za online oglašavanje mogu uspostaviti pravila o tome kako se prikupljaju i koriste podaci o

²⁸ Dragičević Dražen; Gumzej, Nina.

Privatnost i zaštita osobnih podataka u digitalnom okruženju // Pravna informatika i pravo informacijskih tehnologija (Legal Informatics and Information Technologies Law) / Dragičević, Dražen (ur.). Zagreb : Narodne novine, 2015. Str. 101-164.

korisnicima u svrhu oglašavanja, a da se istovremeno poštuju njihova prava na privatnost. Pristup i korištenje osobnih podataka može se regulirati zakonskim propisima, poput GDPR-a, koji zahtijevaju da tvrtke traže pristanak korisnika prije prikupljanja i korištenja njihovih osobnih podataka. Sigurnost i zaštita podataka mogu se poboljšati korištenjem jakih lozinki, dvofaktorske autentifikacije, šifriranja podataka i drugih mjera sigurnosti. Algoritamska diskriminacija može se riješiti korištenjem etičkih načela i praksi kod programiranja algoritama sa ciljem osiguranja pravednosti i nediskriminacije. Nadzor i praćenje mogu se smanjiti korištenjem privatnih načina pregledavanja, upravljanjem postavkama privatnosti, blokiranjem kolačića i drugih metoda zaštite privatnosti. Obzirom na brzinu tehnološkog razvoja i inovacije, pitanje privatnosti u digitalnom okruženju je dinamično i mijenja se s novim tehnološkim rješenjima i inovacijama. Regulacija privatnosti mora biti fleksibilna kako bi se prilagodila promjenama u tehnologiji i poslovnim modelima, a istovremeno osigurati učinkovitu zaštitu privatnosti korisnika. Rješavanje izazova vezanih uz privatnost u digitalnom okruženju zahtijeva suradnju i napore svih dionika: proizvođača, zakonodavaca i korisnika. Sa ciljem osiguravanja povjerenja korisnika u digitalne usluge i tehnologiju, istovremeno uz osiguranu transparentnost, etičnost i zakonske okvire omogućiti će se stvaranje učinkovitog sustava nadzora i zaštite privatnosti.

Pravo na privatnost i Pravo na pristup informacijama

Opća uredba o zaštiti podataka²⁹ (GDPR) čini zakonodavni okvir kojim se uređuje zaštita privatnosti. Primjenjuje se na obradu osobnih podataka u privatnom i javnom sektoru te propisuje obveze voditelja obrade i prava osoba čiji se podaci obrađuju. Bitno je napomenuti da je fizičkim osobama omogućeno uklanjanje rezultata pretraživanja na Internet tražilicama koji uključuju njihova imena, kada pravo na privatnost tih ljudi nadmašuje interes rezultata pretrage u kojima se oni pojavljuju. Isto

²⁹ EU parlament i Vijeće EU, 'Uredba (EU) 2016/679 Europskog parlamenta i Vijeća od 27. travnja 2016. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom kretanju takvih podataka te o stavljanju izvan snage Direktive 95/46/EZ (Opća uredba o zaštiti podataka)'. <https://eurlex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679&from=HR>. Pristupljeno: rujan 2023.

tako, važno je znati da se navedena pravila odnose na područje Europske unije, ali ne i na ostale zemlje svijeta.

Cilj Zakona o pravu na pristup informacijama³⁰ je osiguravanje prava na pristup informacijama fizičkim i pravnim osobama vezano za rad tijela javne vlasti. Informacije koje se pružaju moraju biti u skladu sa GDPR što znači da osobni podaci trebaju biti zaštićeni i anonimizirani ili pseudonimizirani³¹. „Anonimizacija podataka je postupak obrade osobnih podataka kojim se nepovratno sprječava identifikacija pojedinca iz obrađenih podataka. Pseudonimizacija je postupak obrade podataka u kojemu se: izravni identifikatori zamijene tzv. pseudonimom, dok se na odvojenom (i sigurnijem) mjestu drži tablica, ili općenitije, podaci, koji povezuju pseudonime i identifikatore“.

Zakon o medijima i Zakon o tajnosti podataka

Zakon o medijima³² i Zakon o tajnosti podataka³³ su dva različita zakona koji se odnose na različite aspekte privatnosti i javnosti informacija. Zakon o medijima regulira pristup informacijama koje su u vlasništvu medija i koji se odnose na javnost. To uključuje pravo javnosti da bude obaviještena o pitanjima od javnog interesa, kao što su političke vijesti, zdravstveni podaci, gospodarska pitanja i drugo. Međutim, isti zakon također propisuje ograničenja u pristupu određenim informacijama radi zaštite privatnosti pojedinaca, kao što su osobni podaci i medicinski zapisi. S druge strane, Zakon o tajnosti podataka regulira pristup osobnim podacima i drugim povjerljivim informacijama koje se čuvaju u državnim organima i drugim organizacijama. Cilj zakona je zaštita privatnosti pojedinaca i sprečavanje neovlaštenog pristupa povjerljivim informacijama. Ovaj zakon se obično primjenjuje na državne organe, kao što su policija, obavještajne službe i ministarstva. Dakle, iako se oba zakona tiču privatnosti i pristupa informacijama, oni se razlikuju u tome na koji način reguliraju

³⁰ Zakon o pravu na pristup informacijama, <https://www.zakon.hr/z/126/Zakon-o-pravu-na-pristup-informacijama>. Pristupljeno: rujan 2023.

³¹ CERT.hr, Anonimizacija i pseudonimizacija podataka, https://www.cert.hr/wp-content/uploads/2018/08/anonimizacija_i_pseudonimizacija_podataka.pdf, Pristupljeno: rujan 2023.

³² Zakon o medijima, <https://www.zakon.hr/z/38/Zakon-o-medijima>. Pristupljeno: rujan 2023.

³³ Zakon o tajnosti podataka. <https://www.zakon.hr/z/217/Zakon-o-tajnosti-podataka>. Pristupljeno: rujan 2023.

pristup informacijama i kojim se organizacijama primjenjuju. Upravo zato je važno pažljivo analizirati svaki od tih zakona kako bi se utvrdilo kada i kako se primjenjuju te kako se mogu uskladiti u slučajevima u kojima se različite javne vrijednosti, kao što su privatnost i javnost, mogu sukobiti.

Niz državnih tijela u Republici Hrvatskoj zaduženo je za informacijsku sigurnost u elektroničkim komunikacijskim sustavima sa ciljem zaštite podataka, osiguravanja informacijske sigurnosti, sprječavanje nastanka incidenta i provođenje standarda i mjera sukladno zakonskim okvirima: Ured Vijeća za nacionalnu sigurnost, Hrvatska akademska i istraživačka mreža (*Croatian academic and research network - CARNET*), CERT (eng. *Computer emergency response team*), Zavod za sigurnost informacijskih sustava (ZSIS) te Hrvatska regulatorna agencija za mrežne djelatnosti (HAKOM). Uloga Agencije za zaštitu osobnih podataka³⁴ „je praćenje i provođenje primjene GDPR i povećanje odgovornosti i svijesti građana o važnosti zaštite osobnih podataka i sudionika u procesu obrade podataka“.

³⁴ Agencija za zaštitu osobnih podataka (AZOP) je neovisno javno nadzorno tijelo koja obavlja poslove u okviru djelokruga i nadležnosti utvrđenih Zakonom o provedbi Opće uredbe o zaštiti podataka kojim se osigurava provedba Opće uredbe o zaštiti podataka

4. Pismenost iz privatnosti i uloga informacijskih stručnjaka u digitalnom okruženju

Digitalno okruženje sadrži obilje informacija, ali pronalaženje relevantnih i pouzdanih izvora može biti izazovno, čak i za educirane korisnike. Uloga knjižničara u takvom digitalnom i naglo rastućem okruženju je izuzetno značajna, jer su upravo informacijski stručnjaci ti koji su educirani za pretraživanje različitih izvora informacija kao i evaluaciju njihove kvalitete. Oni mogu biti od pomoći korisnicima u pronalaženju pouzdanih izvora informacija i razumijevanju te kritičkom procjenjivanju digitalnoga sadržaja.

Stručna knjižnična djelatnost školske knjižnice³⁵ između ostaloga navodi „poticanje čitanja i razvoj čitateljske kulture i poučavanje informacijske i medijske pismenosti“. Zajednička karakteristika informacijskih stručnjaka jesu načini komuniciranja, koji su posebno naglašeni u digitalnom okruženju u komunikaciji s korisnicima s ciljem razumijevanja informacijskih potreba korisnika. U digitalnom okruženju, informacijski stručnjaci koriste različite digitalne kanale kako bi komunicirali s korisnicima i promovirali svoje usluge - web stranice, društvene medije i digitalne biltene. Putem tih kanala informiraju korisnike o novim izvorima, resursima ili interesantnim obrazovnim događajima te na taj način imaju utjecaj na poboljšanje dostupnosti informacija. Informacijski stručnjaci mogu preuzeti važnu ulogu u razvoju digitalne pismenosti među korisnicima, kao što je obuka korisnika o osnovnim digitalnim vještinama, i edukacija o različitim načinima pronalaženja, pristupanju i korištenju informacija. Obrazovanost u informacijskom dobu podrazumijeva upravo informacijsku opismenjenost.

³⁵ Standard za školske knjižnice. // Narodne novine 61/2023, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2023_06_61_1024.html, Pristupljeno: rujan 2023.

4.1. Informacijska pismenost i pismenost iz privatnosti

Prilagodba različitim načinima komunikacije jedna je od značajnih karakteristika informacijskih stručnjaka koji žele pružiti kvalitetnu podršku korisnicima u digitalnom okruženju. Kako se u nekoliko posljednjih godina internetom proširio fenomen alternativnih odnosno pseudoznanstvenih činjenica te stvorio prave male algoritamske svjetove sljedbenika svih vrsta, stvorila se potreba za osiguranjem kvalitetnih informacija i njihovih izvora, točnosti kao i sprečavanje dezinformacija. Podaci, odnosno, lažne informacije koje se šire internetskim prostorom oblikuju tzv. pojam post-istine. Termin post-istine „se odnosi na stanje u kojem umjesto objektivnih činjenica, na društvo i oblikovanje javnog mijenja utječu emocije, pojedinačni stavovi i osobna uvjerenja koje se smatraju jednakovrijednim onim znanstvenima te stvaraju konfuziju i kontroverzu tamo gdje one ne postoje.“³⁶ Ovaj koncept implicira da ljudi često donose odluke i formiraju stavove na temelju onoga što im se čini istinitim ili na temelju svojih vlastitih vrijednosti, bez obzira na stvarne činjenice. U današnjem digitalnom okruženju, post-istina se često povezuje s brzim širenjem dezinformacija i lažnih vijesti putem društvenih medija i interneta. Informacije se mogu lako širiti bez provjere ili potvrde njihove točnosti, što može dovesti do izobličenja stvarnosti i pogrešnih zaključaka.

Informacijski stručnjaci igraju važnu ulogu u suočavanju s izazovima post-istine. Njihova uloga u promicanju informacijske pismenosti postaje još važnija: oni mogu educirati korisnike o kritičkom razmišljanju, evaluaciji izvora i provjeri činjenica, također mogu pružiti pouzdane informacije, poticati znanstveni pristup i osigurati pristup kvalitetnim informacijama kako bi se suzbilo širenje dezinformacija. Uz to,

³⁶ Špiranec, Sonja

Knjižnice u dobu post-istine: etičke i epistemološke dileme (2018). Knjižnice i alternativna (druga) istina : zbornik radova / / Pšenica, Davorka ; Štimac, Annemari (ur.). Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, str. 29 - 42 https://www.researchgate.net/publication/355037400_Knjiznice_u_dobu_post-istine_eticke_i_epistemoloske_dileme_Libraries_in_post-truth_times_ethical_and_epistemological_dilemmas. Pristupljeno: rujan 2023.

moгу surađivati s drugim stručnjacima, kao što su novinari, znanstvenici i obrazovni radnici sa ciljem promoviranja važnosti istinitog i provjerenog informiranja u društvu.

Često se pojmovi informatičke i informacijske pismenosti koriste istoznačno, stoga je potrebno utvrditi njihovu razliku. U članku *Informacijska pismenost – ključ za cjeloživotno učenje* Špiranec navodi da se „Informatička pismenost³⁷ ostvaruje putem definirane razine uporabe i operiranja računalnim sustavima, mrežama i programima. Nerijetko se izjednačava s informacijskom pismenošću, no posrijedi su dva bitno različita fenomena. Dok se informacijska pismenost bavi sadržajem, informatička se odnosi na tehnologiju, infrastrukturu i tehnološki “knowhow”. Da bi pojedinac danas bio informacijski pismen, zbog količine informacija dostupnih u elektroničkom obliku doista mora biti i računalno pismen“. U istom tekstu Špiranec navodi “Godine 1989. Američko knjižničarsko društvo (American Library Association: ALA), formulira jednu od najčešće citiranih definicija informacijske pismenosti koja potvrđuje njezino prihvaćanje u stručnoj knjižničarskoj zajednici. Prema ALA-inom Izvješću (Presidential Committee, 1989), informacijski pismene osobe definiraju se kao “one koje su naučile kako učiti... jer znaju kako je znanje organizirano, kako pronaći informacije i kako ih koristiti na svima razumljiv način... To su osobe pripremljene na učenje tijekom cijelog života”³⁸. Definicija pojma informacijske pismenosti mijenjala se tijekom desetljeća, a općenito predstavlja „širi pojam koji uključuje ostale tipove pismenosti jer zahvaća, za razliku od primjerice digitalnih ili medijske pismenosti, različite pojavnosti informacija; od oralnih informacija, analognih izvora tiskanih na papiru pa sve do digitalnih informacija. U informacijskoj pismenosti isprepliću se sposobnosti korištenja tiskanih izvora, knjižnica, digitalne građe i medija, a budući da tek njihov zbir stvara temelje za učenje tijekom cijeloga života, informacijska se pismenost može nazvati krovnom pismenošću”³⁹, navodi se u članku *Medijska istraživanja „Izgubljeni u novim obrazovnim okruženjima – pronađeni u informacijskom opismenjivanju“*. U istom

³⁷ Špiranec, Sonja: *Informacijska pismenost – ključ za cjeloživotno učenje* // *Edupoint III*, 17 (2003), str. 4-15. http://edupoint.carnet.hr/casopis/cimages/edupoint/ep_17_1.pdf, (03. 02. 2012.). Pristupljeno, listopad 2023.

³⁸ Špiranec, Sonja: *Informacijska pismenost – ključ za cjeloživotno učenje* // *Edupoint III*, 17 (2003), str. 4-15. http://edupoint.carnet.hr/casopis/cimages/edupoint/ep_17_1.pdf, (03. 02. 2012.). Pristupljeno, listopad 2023.

³⁹ Lazić-Lasić, Jadranka, Sonja Špiranec i Mihaela Banek Zorica. *Izgubljeni u novim obrazovnim okruženjima – pronađeni u informacijskom opismenjivanju*. *Medijska istraživanja* 18, br. 1 (2012): 125-142. <https://hrcak.srce.hr/85384>. Pristupljeno: rujan 2023.

članku autorice navode da iako „danas prevladava mišljenje o nepostojanju čvrstih granica između pojedinih tipova pismenosti, poznata je distinkcija između informacijske i medijske pismenosti. Tako primjerice, za informacijsku pismenost značajno je pronalaženje informacija, dok medijska pismenost naglasak stavlja na odašiljanje informacije. Također, prepoznata je razlika prema svrsi, jer se informacijska pismenost usmjerava na korištenje izvora u obrazovne i znanstvene svrhe, dok razvoj medijskih kompetencija pokazuje snažnu usmjerenost na građansku svijest ostvarujući šire društvene funkcije. U posljednje vrijeme govori se o medijsko-informacijskoj pismenosti (engl. MIL: *Media and information literacy*) koja promiče pravo pojedinca na priopćavanje, izražavanje, primanje i otkrivanje informacije i nove ideje te osobito potiče evaluaciju medija i informacija, kao odgovor na porast korisnički generiranih sadržaja i intenzivno korištenje virtualnih prostora i građansko novinarstvo“⁴⁰.

Informacijski pismene osobe upoznate su sa načinima učenja, razumiju organizaciju znanja, upućeni su u načine pronalaženja i tumačenja relevantnih informacija na svima razumljiv način, točnije, razumiju se u pretraživanje, vrednovanje i selekciju informacija te ih mogu vrednovati i koristiti etički i učinkovito.

U istraživanju koje je provedeno među nastavnim osobljem Mađarske, Litve i Poljske 2018. godine, informacijska pismenost se definira kao “sposobnost kritičkog razmišljanja i uravnoteženog prosuđivanja o bilo kojoj informaciji koju pronađemo i koristimo.”⁴¹ Rezultati istraživanja navode da je većina nastavnika iz sve tri zemlje upoznata s konceptima informacijske pismenosti i knjižničnih vještina, dok polovica nastavnika u Litvi smatra da su vještine informacijske pismenosti iste kao i knjižnične vještine. Više od polovice ispitanika iz sve tri zemlje misle da je informacijska pismenost isto što i informacijske i komunikacijske tehnologije. Gotovo nitko od

⁴⁰ Lazić-Lasić, Jadranka, Sonja Špiranec i Mihaela Banek Zorica. Izgubljeni u novim obrazovnim okruženjima – pronađeni u informacijskom opismenjivanju. *Medijska istraživanja* 18, br. 1 (2012): 125-142. <https://hrcak.srce.hr/85384>. Pristupljeno: rujan 2023.

⁴¹ Grigas, V., Mierzecka, A., Tomori, T., Koltay, T. (2022). Secondary School Teachers' Attitudes to Information Literacy in Hungary, Lithuania and Poland. In: Kurbanoglu, S., Špiranec, S., Ūnal, Y., Boustany, J., Kos, D. (eds) *Information Literacy in a Post-Truth Era. ECIL 2021. Communications in Computer and Information Science*, vol 1533. Springer, Cham. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-99885-1_57, Pristupljeno 10. lipnja 2023.

nastavnika se ne slaže da knjižničari mogu poučavati informacijskim vještinama te knjižničara vide samo kao partnera odnosno pomoćnika. Ispitanici smatraju da je odgovornost učitelja predavati informacijske vještine i da ih većina već poučava tijekom nastave. Pa ipak, mnogi od učitelja su priznali da nisu spremni predavati informacijsku pismenost i da trebaju dodatni tečaj. Više od trećine svih nastavnika očekuje da učenici koji dolaze u srednju školu već imaju razvijene informacijske vještine.

Neosporno je da tehnologija igra sve važniju ulogu jer omogućuje studentima da pristupe raznim obrazovnim sadržajima i aktivnostima iz bilo kojeg dijela svijeta te na taj način koriste blagodati poduke na daljinu. Korištenje tehnologije u poduci na daljinu može biti vrlo raznoliko, a ovisi o ciljevima poduke, dostupnosti tehnologije i vještinama nastavnika i studenata. Kao „posebno važan oblik komuniciranja, suradnje i zajedničkog djelovanja učenika i školskog kadra navodi se elektroničko učenje (eng. “e-learning”) koje je u posljednjih desetak godina jedan od najbrže rastućih trendova u visokom obrazovanju. E-učenje je fleksibilno učenje kao i učenje na daljinu, a možemo ga promatrati i kao primjenu ICT-a za osiguravanje komunikacije i podrške među pojedincima i skupinama, a sve radi pružanja bolje podrške polaznicima i boljeg upravljanja učenjem.”⁴²

Kako bi mogli ići u korak sa rastućim trendovima u digitalnoj tehnologiji sa ciljem unapređenja usluga, informacijski stručnjaci moraju biti upoznati sa zakonodavnim okvirom, a jedna od usluga koju mogu pružati su edukacije korisnika o zaštiti osobnih podataka i sigurnom korištenju digitalnih alata. Realizacijom aktivnosti praćenja i upoznavanja sa novim tehnologijama i praksi, knjižničari poboljšavaju korisničko iskustvo i korisnicima osiguravaju najnovije i najbolje usluge. Uz suradnju s drugim knjižnicama i ustanovama imaju važnu ulogu u digitalnom okruženju u održavanju i upravljanju digitalnim resursima, a upravo tako poboljšavaju pristup digitalnim resursima široj javnosti.

⁴² Ćukušić, M.; Jadrić, M.; E-učenje: koncept i primjena, https://www.skolskiportal.hr/wp-content/uploads/2020/03/51480_e-ucenje.pdf. Pristupljeno: rujan 2023.

Ubrzanim napretkom informacijske tehnologije, otvara se potreba za razvojem edukacijom korisnika o važnosti i načinima zaštite privatnosti i osobnih podataka. Uzimajući u obzir trend koji informacijska privatnost dobiva na značaju u vrijeme kada interakcija prelazi iz fizičke u online, Dana Rotman je 2009. godine osmislila pojam pismenost iz privatnosti (engl. *PL privacy literacy*).⁴³: „Prema Rotman informacija koja se dijeli pri online interakciji oblikuje način na koji je identitet korisnika mreže oblikovan, preoblikovan i rafiniran. Takva informacija može se podijeliti u tri kategorije:

- samoidentificirajuća informacija (npr. podatak o zdravlju ili financijama),
- informacija koja omogućava pristup (npr. lozinka, lokacija) i
- ekspresivna informacija (mišljenja, pogledi i izbor životnog stila).“

„Sposobnost korisnika da svjesno odabere koju će informaciju podijeliti, a koju ostaviti privatnom temelj je za njegovo samoupravljanje i autonomiju. Društvene mreže i blogovi često stvaraju određenu vrstu intimnog okruženja u kojemu korisnici razmjenjuju iskustva, mišljenja i sl., a poduprte su tehnologijama koje omogućavaju prikupljanje i čuvanje ogromnih količina podataka, i to često trajno. Kombinacija osjećaja intimnosti i masovne pohrane podataka predstavlja razloge za brigu i rizike za korisnike. Rotman postavlja okvir pismenosti iz privatnosti koji se sastoji od pet međusobno nadopunjujućih elemenata:

- 1) razumijevanje obuhvaća način na koji se osobni podaci koriste na mreži,
- 2) prepoznavanje razlikuje različita mjesta na kojima se osobni podaci mogu dijeliti na mreži,
- 3) realizacija se usredotočuje na posljedicu dijeljenja osobnih podataka na mreži,
- 4) procjenom se rješavaju rizici i koristi dijeljenja osobnih podataka na internetu te
- 5) odluka se usredotočuje na to kada dijeliti osobne podatke na mreži.⁴⁴“

⁴³ Katulić, Anita; Barbarić, Ana (2021). Važnost pismenosti iz privatnosti u prevladavanju digitalnog jaza s naglaskom na ulogu knjižnica. <https://hrcak.srce.hr/file/386744>. Pristupljeno: rujan 2023.

⁴⁴ Katulić, Anita; Barbarić, Ana (2021). Važnost pismenosti iz privatnosti u prevladavanju digitalnog jaza s naglaskom na ulogu knjižnica. <https://hrcak.srce.hr/file/386744>. Pristupljeno: rujan 2023.

“Iako Rotman postavlja ishodište za pismenost iz privatnosti u digitalnoj pismenosti, elementi razumijevanja, shvaćanja, procjene i odlučivanja upućuju na kritičku komponentu informacijske pismenosti što navodi na trag utemeljenja upravo u kritičkoj informacijskoj pismenosti, konkretno podatkovnoj pismenosti.”⁴⁵

Internet kao neosoban okvir, daje prividan dojam individualnosti i zaštićenosti te osobe tijekom interakcije putem mreže ostavljaju digitalne tragove. Prividna nevidljivost i udaljenost na Internetu stvara kod korisnika osjećaj anonimnosti i sigurnosti, pa često i sami daju osobne podatke ili poduzimaju one radnje koje u fizičkom svijetu nikada ne bi poduzeli. Osobni podaci koje korisnici ostavljaju prilikom neke aktivnosti na internetu “prate” pojedince tijekom cijelog života jer digitalni otisci mogu ostati trajno zabilježeni. Prikupljanje, povezivanje i analiziranje takvih podataka uz pomoć informatičke tehnologije, te njihovo kombiniranje s već postojećim podacima omogućavaju stvaranje profila velikog broja ljudi.

4.2. Podučavanje o pismenosti iz privatnosti u knjižnicama

Promjene u informacijskom okruženju početkom ovog stoljeća, obuhvatile su i obrazovne procese. Zahvaljujući uvođenju novih koncepata kao što su individualno učenje, kooperativno učenje, e-učenje i cjeloživotno učenje, mijenja se i klasična uloga knjižničara i knjižnice, kao i ciljevi samih obrazovnih institucija. S jedne strane, javlja se potreba upravljanja velikom količinom obrazovnih informacija koje se pohranjuju u tiskanim i digitalnim formatima, a koja iziskuje mnogo resursa i truda u čijoj organizaciji knjižničar ima veliku ulogu.

U dobu rasprostranjenih društvenih mreža, brzih i neprovjerenih činjenica, škola i školska knjižnica imaju odgovornu ulogu. Spektar aktivnosti informacijskog stručnjaka

⁴⁵ Katulić, A., & Barbarić, A. (2021). Važnost pismenosti iz privatnosti u prevladavanju digitalnog jaza s naglaskom na ulogu knjižnica. *Bosniaca: časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine*, 26(26), 9-27. <https://hrcak.srce.hr/file/386744>, Pristupljeno: rujan 2023.

u današnje vrijeme se povećava, a svaki sadržaj iz bilo kojeg područja školskog programa može biti podloga za ostvarenje ciljeva informacijskog opismenjavanja. Školska knjižnica pruža prostor za učenje, a knjižničar omogućava i pomaže pri pretraživanju i pristupanju kvalitetnim informacijama i materijalima. Suradnjom knjižničara s nastavnicima oblikuju se strategije učenja pri unapređivanju stručnih znanja. Standard za školske knjižnice⁴⁶ navodi: „Školska knjižnica, kao informacijsko, medijsko, komunikacijsko i kulturno središte škole, ima zadaću da organiziranim zbirkama knjižnične građe u analognim i digitalnim oblicima te uslugama i radom knjižničarskih djelatnika osigura ispunjavanje odgojno-obrazovnih, informacijskih, stručnih i kulturnih potreba svojih korisnika.“

Opismenjavanje, poticanje čitalačke i informacijske pismenosti neke su od ključnih vještina čiju poduku provode knjižničari u suradnji s nastavnim osobljem. Knjižničar je podrška nastavnom osoblju i učenicima, koji se nose promjenama u obrazovnim procesima, ekspanzijom informatičkih alata, digitalizacijom knjiga i vjerodostojnih informacija. Školska knjižnica organizira razne edukativne aktivnosti i osigurava slobodan pristup znanju i informacijama. Jedan od važnijih ciljeva školske knjižnice može se istaknuti opismenjavanje u okviru korištenja informacijske tehnologije. Poučavanjem korisnika u knjižnici stječu se temeljna znanja za cjeloživotno učenje i razvijaju se sposobnosti pretraživanja informacija, vrednovanja i kritičkoga odabira informacija.

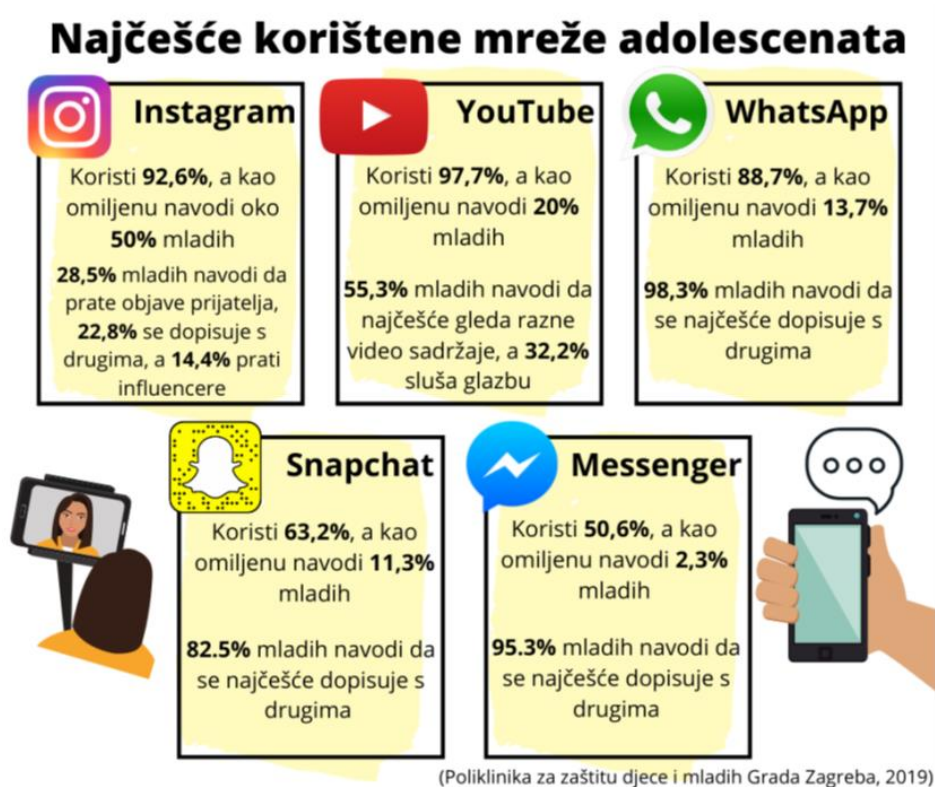
Poželjno je da informacijski stručnjak bude uveden u društveno-socijalne trendove te u školi upravlja na tradicionalni, virtualni i digitalni način kako bi mogao biti uvijek korak ispred učenika, sa ciljem prezentacije korisnosti i štetnosti informacijskog društva. U današnje doba, kada gotovo svi mladi ljudi posjeduju digitalne uređaje i pristup internetu, kritičko razmišljanje je prijeko potrebna vještina.

Dobiveni rezultati istraživanja Poliklinike za zaštitu djece i mladih (2019.) kazuju kako gotovo svi srednjoškolci imaju pristup internetu na svom mobitelu. Od svih društvenih

⁴⁶ Standard za školske knjižnice. // Narodne novine 61/2023, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2023_06_61_1024.html, Pristupljeno: rujan 2023.

mreža, najviše mladih koristi YouTube – 97.7%, zatim Instagram – 92.6%, WhatsApp – 88.7%, Snapchat – 63.2% te Facebook Messenger – 50.6%. Navedene aplikacije mogu se koristiti i često se koriste za cyberbullying. Prema gore navedenom istraživanju, za pojmove sextinga⁴⁷ i sextortion⁴⁸ 85% stručnih suradnika kažu da se nisu sreli s tim u svojoj školi. Radionice i predavanja na ovu temu održani su u 44.4% škola, od toga trećina u 3. ili 4. razredu. Isto tako, gotovo svi stručnjaci (92.3%) iskazali su da bi željeli i da trebaju dodatnu edukaciju za svakodnevni rad. U takvom okruženju, ulogu u edukaciji i osvještavanju problema među mladima imaju stručni suradnici u školama, a osobito knjižničari kao izvor informacija.

Slika 1 Najčešće korištene mreže adolescenata⁴⁹

⁴⁷ slanje ili primanje ili prosljeđivanje seksualno sugestivnih ili eksplicitnih sadržaja koji uključuju pisane poruke, osobne ili tuđe fotografije i video-uratkne, putem mobitela ili interneta (Barrense-Dias i sur., 2017)

⁴⁸ Oblik ucjene koju počinitelj obavlja putem interneta i uključuje neki oblik prijetnje, najčešće da će objaviti ili prosljediti seksualno eksplicitne fotografije žrtve ako se žrtva na neki način ne uključi u daljnje seksualne aktivnosti (Wolak, 2017)

⁴⁹ Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba. poliklinika-djeca.hr-Rezultati nacionalnog istraživačkog projekta Društvena online iskustva i mentalno zdravlje mladih.pdf, Pristupljeno: rujan 2023.

Sve to govori da uloga školskog knjižničara postaje zahtjevnija, jer osim što mora znati upravljati informacijama i znanjem, koordinirati potrebama učitelja i učenika, njegove aktivnosti se protežu i izvan škole. Knjižničar u današnje vrijeme mora biti informatički pismen i upoznat sa popularnim trendovima među učenicima, kako bi unaprijed mogao uočiti rizike. Informacijski stručnjaci koji su educirani o najnovijim trendovima u informacijskoj tehnologiji, prate zakonska i regulatorna pitanja, kroz organizirane treninge i radionice mogu pomoći pojedincima u razumijevanju rizika i preuzimanja najbolje prakse povezane s privatnošću i sigurnošću na mreži. U školskoj knjižnici, informacijski stručnjaci mogu provoditi radionice na temu pretraživanja elektroničkih izvora, tolerancije, vršnjačkog nasilja, kritičkog promišljanja i slično.

Činjenica je da često korisnici koji naizgled vrlo dobro i spretno koriste digitalnu tehnologiju, ne posjeduju dublje znanje vezano za sigurnost i privatnost podataka kojima se koriste.

„Kako bi korisnici web stranica društvenih medija razumjeli na koji način se koriste njihovi podaci, pismenost iz privatnosti vitalna je vještina. Obrazovanje o pismenosti iz privatnosti može pomoći korisnicima web stranica društvenih medija da procijene rizike dijeljenja svojih privatnih podataka na mreži. Razvoj pismenosti iz privatnosti omogućio bi korisnicima da prepoznaju kako se prikupljaju i dijele njihovi osobni podaci i metapodaci, s mogućim posljedicama prikupljanja podataka, kako bi mogli donositi informirane, namjerne odluke sa ciljem zaštite svoje privatnosti. Kako raste broj web stranica društvenih medija, količina osobnih podataka koje dijele korisnici stalno se povećava. Ovom eskalacijom zaštita privatnih informacija u internetskom okruženju postala je odgovornost korisnika. Upravo ovdje se ističe uloga knjižničari u podupiranju razvoja cjeloživotnih pismenosti koji djeluju kao odgajatelji i zagovornici pismenosti iz privatnosti“⁵⁰.

„Knjižnice su prikladna mjesta za borbu protiv društvene izoliranosti koja je posljedica tzv. digitalnog jaza te imaju važnu ulogu u jačanju društvene kohezije. Digitalni jaz se

⁵⁰ Wissinger, C. L. (2017). Privacy literacy: From theory to practice. *Communications in Information Literacy*, 11(2), 378-389. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1166461.pdf>. Pristupljeno: rujan 2023.

odnosi na razliku između ljudi kojima su tehnologije dostupne i onih kojima nisu.⁵¹“ Europska unija pokušava ostvariti prevladavanje digitalnog jaza raznim projektima kojima su zajednički ciljevi promicanje jednakih mogućnosti za građane te omogućavanje šireg pristupa informacijama i različitim uslugama i ujednačavanje informatičke pismenosti. Ciljana skupina za informacijsko opismenjavanje s ciljem prevladavanja digitalne podjele u knjižnicama mogu biti ljudi s nižim razinama obrazovanja, stariji građani, nezaposlene ili osobe koje imaju niska primanja, kao i djeca iz obitelji s nižim društveno-ekonomskim statusom, jer imaju veću potrebu za razvijanjem vještina i cjeloživotnim učenjem. Isto tako, ljudi slabijih primanja prema istraživanjima imaju nižu razinu digitalne pismenosti, slabiji pristup internetu i računalima, kao i manje ljudi u svojoj okolini koje bi mogli pitati za pomoć oko tehničkih pitanja pristupa internetu. Stoga će zazirati od ostavljanja svojih podataka zbog neznanja o mogućim postavkama privatnosti u online okružju. U današnje vrijeme, kada se mnogo poslova može naći preko interneta, i to na način da tražitelji posla trebaju ispunjavati razne obrasce upravo na internetu, to će značiti da ljudi niskog društveno-ekonomskog statusa neće iskoristiti mnoge prilike. Knjižnica je mjesto koje ima važnu ulogu u opismenjavanju pojedinaca nižeg društveno-ekonomskog statusa te djeluje kao potpora obrazovanju, informiranju i osobnom razvoju pojedinaca u svojoj zajednici.

Zajedno sa pojmom digitalnog jaza prepoznat je i pojam digitalne uključenosti. Pojam se može šire definirati kao skup različitih strategija koje omogućavaju da svi ljudi imaju pristup, mogućnosti i vještine kako bi mogli uživati beneficije digitalnih tehnologija i sustava. Razina vještina i pismenosti postale su važan dio širih trajnih problema i pitanja društvene nejednakosti i društvene pravde. „Digitalna uključenost obuhvaća aktivnosti koje su neophodne za omogućavanje pojedincima i zajednicama da imaju pristup i da koriste informacijsko-komunikacijske tehnologije i na taj način pojedincu omogućavaju uključenost u informacijsko, digitalno društvo. Prema definiciji National Digital Inclusion Alliance digitalna uključenost okuplja pet elemenata:

⁵¹ Katulić, Anita; Barbarić, Ana (2021). Važnost pismenosti iz privatnosti u prevladavanju digitalnog jaza s naglaskom na ulogu knjižnica. <https://hrcak.srce.hr/file/386744>, Pristupljeno: rujan 2023.

- pristupačnu širokopojasnu uslugu interneta,
- uređaje s pristupom internetu koji zadovoljavaju korisnikove zahtjeve,
- pristup edukaciji za digitalnu pismenost,
- kvalitetnu tehničku podršku i aplikacije i internetski sadržaj koji su dizajnirani da omoguće i potaknu samodostatnost, sudjelovanje i suradnju (National Digital Inclusion Alliance 2021)⁵².

Digitalna uključenost pomaže ljudima da se osjećaju povezanim sa obitelji, prijateljima, svijetom i online zajednicama. Ljudi se mogu osjećati osnaženo radi pristupa mnogim uslugama, informacijama i zabavnim sadržajima kao i zbog činjenice da imaju mogućnost pratiti svoje interese ili tražiti posao putem Interneta. Mnoge aktivnosti kao što su, primjerice, plaćanje računa, komunikacija s prijateljima, rodbinom, sudionicima obrazovnog sustava, čitanje vijesti, pa čak i glasanje, preselile su se u digitalnu sferu, stoga, ako čovjek nije "online", bit će mu uskraćene mnoge mogućnosti i usluge. U članku "Važnost pismenosti iz privatnosti u prevladavanju digitalnog jaza s naglaskom na ulogu knjižnica"⁵³ autorice naglašavaju da "Predstavljanje svog identiteta, mišljenja i stavova na društvenim mrežama može biti izvor rizika za reputaciju prilikom nalaženja posla u bilo kojoj struci. Isto tako, nepažnja u komunikaciji na društvenim mrežama, ali i prilikom korištenja interneta, može dovesti do ozbiljnih posljedica za pojedince koji nisu osviješteni o rizicima."

Pismenost iz privatnosti može se smatrati jedinstvenim područjem obrazovanja koje knjižničari mogu podržati, a vještine pismenosti iz privatnosti mogu biti najuspješniji način da se osigura privatnost na mreži i educira korisnike o elementima koje treba uzeti u obzir prije objavljivanja na mreži. Nastava pismenosti iz privatnosti može se osigurati kao neovisno područje u sklopu knjižnice, uključujući teorijski okvir, upute o pismenosti iz privatnosti te podršku u obliku resursa i alata za stvaranje obrazovanja o pismenosti iz privatnosti. Neke knjižnice su dodale obrazovanje o pismenosti iz

⁵² Katulić, Anita; Barbarić, Ana (2021). Važnost pismenosti iz privatnosti u prevladavanju digitalnog jaza s naglaskom na ulogu knjižnica. <https://hrcak.srce.hr/file/386744>, Pristupljeno: rujan 2023.

⁵³ Katulić, A., & Barbarić, A. (2021). Važnost pismenosti iz privatnosti u prevladavanju digitalnog jaza s naglaskom na ulogu knjižnica. *Bosniaca: časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine*, 26(26), 9-27. <https://hrcak.srce.hr/file/386744>, Pristupljeno: rujan 2023.

privatnosti u svoje tradicionalne programe podučavanja. Tako je, na primjer, u Sjedinjenim Američkim Državama Gradska knjižnica San Jose u okviru projekta koji pruža informacije povezane s pitanjima privatnosti i omogućuje korisnicima stvaranje prilagođenog kompleta alata za privatnost za podršku projektima u vlastitoj knjižnici oformila Virtualni laboratorij za privatnost. Američko udruženje knjižnica (ALA) nudi web stranicu knjižničarima kako bi pronašli resurse za stvaranje vlastitih kompleta alata za privatnost, dok su Mackey i Jacobson razvili masivan otvoreni internetski tečaj (MOOC) na kojem sudionici mogu zaraditi značke za dovršavanje zadataka i aktivnosti, kako bi pokazali da su postigli određenu razinu kompetencije u određenom području. Konačno, knjižnice Državnog sveučilišta Pennsylvania stvorile su internetsku bibliografiju u kojoj studenti mogu pristupiti resursima kako bi saznali više o problemima privatnosti na mreži. U Tablici 1 nalaze se linkovi za svaki od web mjesta:

Tablica 1 Linkovi knjižnica u SAD za upute o pismenosti iz privatnosti⁵⁴

Web stranica	URL
San Jose Public Library Virtual Privacy Lab	https://www.sjpl.org/privacy
American Library Association Privacy Tool Kit	http://www.ala.org/advocacy/privacy/toolkit
Metaliteracy MOOC Digital Citizen Badge	https://metaliteracybadges.org/badges/
The Pennsylvania State Libraries Privacy Bibliography	http://sites.psu.edu/pennstatereads2016-17/community/

Postoji nekoliko web stranica koji ističu ulogu knjižničara kao zagovornika pitanja privatnosti i pružaju resurse knjižnicama za stvaranje programa koji podržavaju obrazovanje iz privatnosti. Projekti poput Library Freedom Project i Data Privacy

⁵⁴ Wissinger, C. L. (2017). Privacy literacy: From theory to practice. *Communications in Information Literacy*, 11(2), 378-389. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1166461.pdf>. Pristupljeno: rujan 2023.

Project namijenjeni su knjižničarima s ciljem omogućavanja pristupa obrazovnim materijalima na temelju kojih knjižničari mogu izvoditi edukativne programe za korisnike pa su svi materijali dostupni na web stranicama projekata. Library Freedom Project je suradnička grupa knjižničara, specijalista za tehnologiju i pravnika u kojoj se razmjenjuju ideje vezane uz pitanja nadzora i intelektualne slobode.

Tablica 2 pruža linkove web stranica navedenih projekata za podizanja svijesti o privatnosti:

Tablica 2 Linkovi web stranica za podizanja svijesti o privatnosti⁵⁵

Web stranica	URL
Library Freedom Project	https://libraryfreedomproject.org/
The American Library	https://chooseprivacyweek.org/
Association's Choose Privacy Week	www.dataprivacyproject.org/initiatives/privacy-literacy-training/
The Data Privacy Project	https://action.aclu.org/secure/data-snatchers

U članku „Privacy literacy instruction practices in academic libraries: Past, present, and possibilities“⁵⁶, autorice Sarah Hartman-Caverly i Alexandria Chisholm ispitala su djelatnike akademskih knjižnica i njihova iskustva s uključivanjem tema pismenosti iz privatnosti u predavanja. Od 80 ispitanika, više od jedne trećine izjavilo je da ne uključuje teme o privatnosti u svoja predavanja, a oni koji u svoju nastavu uključuju teme privatnosti nisu bili zadovoljni podukom o pismenosti iz privatnosti na svojim institucijama. Većina je bila neutralna ili donekle nezadovoljna, pretežno jer nemaju dovoljno vremena za podučavanje teme pismenosti iz privatnosti. Gotovo 62% ispitanika nije zadovoljno uputama o privatnosti te smatraju da privatnost nije prioritetni

⁵⁵ Wissinger, C. L. (2017). Privacy literacy: From theory to practice. *Communications in Information Literacy*, 11(2), 378-389. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1166461.pdf>. Pristupljeno: rujan 2023.

⁵⁶ Hartman-Caverly, S., & Chisholm, A. (2020). Privacy literacy instruction practices in academic libraries: Past, present, and possibilities. *IFLA journal*, 46(4), 305-327. Pristupljeno: rujan 2023.

ishod pri učenju informacijske pismenosti. Sudionici ankete pokrivaju teme prvenstveno iz područja profiliranja podataka i privatnosti potrošača. Mnoge teme vezane za pismenost iz privatnosti, a koje se obrađuju u kontekstu informacijske pismenosti nisu motivirane obrazovanjem o privatnosti, već su proistekle iz fenomena lažnih vijesti i sl. Autorice smatraju da je u današnjem dobu podučavanje o privatnosti važnije nego ikad te da je privatnost puno više od pretvaranja osobnih podataka u robu. U opreci sa ubrzanim tempom razvoja tehnologije, knjižničarima često nedostaje vremena, znanja, resursa i podrške za razvoj novih inicijativa poput pismenosti iz privatnosti. Također, evidentan je nedostatak konkretnih informacija i istraživanja o obrazovanju iz privatnosti u informacijskoj pismenosti.

Iako se rasprava o privatnosti korisnika na internetu povećala, mnogi korisnici nisu prepoznali njenu važnost te najčešće koriste argument: „Nemam što skrivati!“, što otprilike znači da nisu pretjerano zabrinuti. U tom kontekstu možemo citirati Edwarda Snowdena: „Tvrđiti da vam nije stalo do prava na privatnost jer nemate što skrivati nije ništa drugačije od toga da kažete da vam nije stalo do slobode govora jer nemate što reći”.⁵⁷

S obzirom da je internet neizostavni dio današnjeg života od velike je važnosti upozoriti i osvijestiti korisnike, a jedan od načina je opismenjavanje iz područja privatnosti.

⁵⁷ Edward Snowden just made an impassioned argument for why privacy is the most important right. <https://www.businessinsider.com/edward-snowden-privacy-argument-2016-9>, Pristupljeno: rujan 2023.

5. Zaključak

Veliki izazov za privatnost u digitalnom okruženju odnosi se na sigurnost i zaštitu podataka. Očigledno je da je u današnje doba ulazak u tuđi osobni prostor puno lakši, a kreće od mobitela, koje svatko nosi sa sobom, pregledom osobnih interesa i drugih navika putem raznih aplikacija te digitalnim tragom na društvenim mrežama. U digitalnom okruženju zaštita privatnih informacija postala je odgovornost korisnika, a kako korisnici često nisu upoznati sa svim postavkama privatnosti, javlja se potreba za edukacijom o pismenosti iz privatnosti.

Cilj je rada bio osvijestiti potrebu za razvojem nove vrste pismenosti – pismenosti iz privatnosti, koja je neizostavno vezana uz digitalnu pismenost i današnje informacijsko društvo, te je u tu svrhu analizirana literatura o izazovima koje donosi digitalna tehnologija, algoritamskoj kulturi, te o zakonodavnoj regulatornoj praksi zaštite privatnosti. Specifičan cilj rada bio je preispitati ulogu informacijskih stručnjaka, pri čemu je analiza pokazala da isti igraju važnu ulogu u promicanju informacijske pismenosti te da su upravo knjižnice prirodna mjesta za njegovanje pismenosti iz privatnosti. Tradicionalna uloga knjižničara se mijenja te je poželjno da suvremeni informacijski stručnjaci budu upoznati sa zakonodavnim okvirom i educirani o najnovijim trendovima u informacijskoj tehnologiji, kako bi korisnicima mogli pomoći u razumijevanju rizika i preuzimanja najbolje prakse povezane s privatnošću i sigurnošću na mreži. U opreci sa ubrzanim tempom razvoja tehnologije, knjižničarima često nedostaje vremena, znanja, resursa i podrške za razvoj novih inicijativa poput pismenosti iz privatnosti. Također, evidentan je nedostatak konkretnih informacija i istraživanja o obrazovanju iz privatnosti u informacijskoj pismenosti, a dosadašnja istraživanja provedena među nastavnim osobljem pokazala su da većina ispitanika nije zadovoljno uputama o privatnosti i smatraju da privatnost nije prioritetni ishod pri učenju informacijske pismenosti. Nastava pismenosti iz privatnosti može se osigurati kao neovisno područje u sklopu knjižnice, po uzoru na knjižnice spomenute u pregledom radu, a koje su dodale obrazovanje o pismenosti iz privatnosti u svoje tradicionalne programe podučavanja. Razvoj pismenosti iz privatnosti omogućio bi korisnicima da donose informirane, namjerne odluke sa ciljem zaštite svoje privatnosti. Sposobnost korisnika da svjesno odabere koju će informaciju podijeliti, a koju ostaviti privatnom temelj je za njegovu autonomiju.

6. Literatura

1. Algoritamska diskriminacija. <https://www.whitehouse.gov/ostp/ai-bill-of-rights/definitions/>. Pristupljeno: rujan, 2023.
2. Boban, M. Pravo na privatnosti i pravo na pristup informacijama u suvremenom informacijskom društvu. // Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 49, 3/2012., str. 575.- 598. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/129212>, Pristupljeno: rujan 2023.
3. California Consumer Privacy Act (CCPA), <https://oag.ca.gov/privacy/ccpa>, Pristupljeno: rujan 2023.
4. CERT.hr, Anonimizacija i pseudonimizacija podataka, https://www.cert.hr/wp-content/uploads/2018/08/anonimizacija_i_pseudonimizacija_podataka.pdf, Pristupljeno: rujan 2023.
5. CERT.hr, Sigurnost interneta stvari (IoT), <https://www.cert.hr/sigurnost-interneta-stvari-iot/>; Pristupljeno: rujan 2023.
6. Cyberbullying Prema Unicef. Naslov članka, <https://www.unicef.org/end-violence/how-to-stop-cyberbullying>, Pristupljeno 26.6.2023.
7. Ćukušić, M.; Jadrić, M.; E-učenje: koncept i primjena, https://www.skolskiportal.hr/wp-content/uploads/2020/03/51480_e-ucenje.pdf. Pristupljeno: rujan 2023.
8. Dragičević Dražen; Gumzej, Nina. Privatnost i zaštita osobnih podataka u digitalnom okruženju // Pravna informatika i pravo informacijskih tehnologija (Legal Informatics and Information Technologies Law) / Dragičević, Dražen (ur.). Zagreb : Narodne novine, 2015. Str. 101-164.
9. Edward Snowden just made an impassioned argument for why privacy is the most important right. <https://www.businessinsider.com/edward-snowden-privacy-argument-2016-9>, Pristupljeno: rujan 2023.
10. EU parlament and Vijeće EU, 'Uredba (EU) 2016/679 Europskog parlamenta i Vijeća od 27. travnja 2016. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom kretanju takvih podataka te o stavljanju izvan snage Direktive 95/46/EZ (Opća uredba o zaštiti podataka)'. <https://eurlex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679&from=HR>. Pristupljeno: rujan 2023.
11. (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, <https://www.zakon.hr/z/364/%28Europska%29-Konvencija-za-za%C5%A1titu-ljudskih-prava-i-temeljnih-sloboda>. Pristupljeno: rujan 2023.
12. Grigas, V., Mierzecka, A., Tomori, T., Koltay, T. (2022). Secondary School Teachers' Attitudes to Information Literacy in Hungary, Lithuania and Poland. In: Kurbanoglu, S., Špiranec, S., Ünal, Y., Boustany, J., Kos, D. (eds) Information Literacy in a Post-Truth Era. ECIL 2021. Communications in Computer and Information Science, vol 1533. Springer, Cham. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-99885-1_57, Pristupljeno 10. lipnja 2023
13. Hartman-Caverly, S., & Chisholm, A. (2020). Privacy literacy instruction practices in academic libraries: Past, present, and possibilities. *IFLA journal*, 46(4), 305-327. Pristupljeno: rujan 2023.
14. Katulić, A., & Barbarić, A. (2021). Važnost pismenosti iz privatnosti u prevladavanju digitalnog jaza s naglaskom na ulogu knjižnica. *Bosniaca: časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine*, 26(26), 9-27. <https://hrcak.srce.hr/file/386744>, Pristupljeno: rujan 2023.
15. Lazić-Lasić, Jadranka, Sonja Špiranec i Mihaela Banek Zorica. Izgubljeni u novim obrazovnim okruženjima – pronađeni u informacijskom opismenjivanju. *Medijska istraživanja* 18, br. 1 (2012): 125-142. <https://hrcak.srce.hr/85384>, Pristupljeno: rujan 2023.
16. McGlynn, C., Rackley, E. & Houghton, R. Beyond 'Revenge Porn': The Continuum of Image-Based Sexual Abuse.(2017). *Feminist Legal Studies* 25, 25–46. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10691-017-9343-2#citeas>. Pristupljeno: rujan 2023.
17. Odluka o objavi Opće deklaracije o ljudskim pravima, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2009_11_12_143.html. Pristupljeno: rujan 2023.
18. Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba. [poliklinika-djeca.hr-Rezultati nacionalnog istraživačkog projekta Društvena online iskustva i mentalno zdravlje mladih.pdf](https://www.poliklinika-djeca.hr/Rezultati-nacionalnog-istrazivačkog-projekta-Društvena-online-iskustva-i-mentalno-zdravlje-mladih.pdf), Pristupljeno: rujan 2023.

19. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu. 5. privatnost i zaštita osobnih podataka u digitalnom okruženju. https://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/FIN_Cjelovito_poglavlje_5_knjige_PIT%5B3%5D.pdf. Pristupljeno: rujan 2023.
20. Standard za školske knjižnice. // Narodne novine 61/2023, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2023_06_61_1024.html, Pristupljeno: rujan 2023.
21. Špiranec, Sonja: Informacijska pismenost – ključ za cjeloživotno učenje // Edupoint III, 17 (2003), str. 4-15. http://edupoint.carnet.hr/casopis/cimages/edupoint/ep_17_1.pdf, (03. 02. 2012.). Pristupljeno, listopad 2023.
22. Špiranec, Sonja
Knjižnice u dobu post-istine: etičke i epistemološke dileme (2018). Knjižnice i alternativna (druga) istina : zbornik radova / Pšenica, Davorka ; Štimac, Annemari (ur.). Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, str. 29 – 42
https://www.researchgate.net/publication/355037400_Knjiznice_u_dobu_post-istine_eticke_i_epistemoloske_dileme_Libraries_in_post-truth_times_ethical_and_epistemological_dilemmas. Pristupljeno: rujan 2023.
23. Ustav Republike Hrvatske, <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>, Pristupljeno: rujan 2023.
24. What is Spoofing – Definition and Explanation. <https://www.kaspersky.com/resource-center/definitions/spoofing>, Pristupljeno 26.6.2023.
25. Wikipedia. Internetski trol. https://sh.wikipedia.org/wiki/Internetski_trol, Pristupljeno 26.6.2023.
26. Wikipedia. Happy slapping. https://en.wikipedia.org/wiki/Happy_slapping, Pristupljeno 26.6.2023.
27. Wikipedia. Deepfake pornography https://en.wikipedia.org/wiki/Deepfake_pornography, Pristupljeno: rujan 2023.
28. Wikipedia. Algoritam. <https://hr.wikipedia.org/wiki/Algoritam>, Pristupljeno: rujan 2023.
29. Wikipedia. WikiLeaks, <https://en.wikipedia.org/wiki/WikiLeaks>; Pristupljeno rujan 2023.
30. Wikipedia. Edward Snowden, https://en.wikipedia.org/wiki/Edward_Snowden; Pristupljeno rujan 2023.
31. Wikipedia. Julian Paul Assange, https://en.wikipedia.org/wiki/Julian_Assange; Pristupljeno rujan 2023.
32. Wikipedia. Apple–FBI encryption dispute. https://en.wikipedia.org/wiki/Apple%E2%80%93FBI_encryption_dispute. Pristupljeno: rujan 2023.
33. Wikipedia. Facebook–Cambridge Analytica data scandal, https://en.wikipedia.org/wiki/Facebook%E2%80%93Cambridge_Analytica_data_scandal. Pristupljeno rujan 2023.
34. Wikipedia. Phishing. <https://hr.wikipedia.org/wiki/Phishing>, Pristupljeno 26.6.2023.
35. Wissinger, C. L. (2017). Privacy literacy: From theory to practice. *Communications in Information Literacy*, 11(2), 378-389. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1166461.pdf>. Pristupljeno: rujan 2023.
36. Zakon o medijima. <https://www.zakon.hr/z/38/Zakon-o-medijima>; Pristupljeno, rujan 2023.
37. Zakon o pravu na pristup informacijama <https://www.zakon.hr/z/126/Zakon-o-pravu-na-pristup-informacijama>; Pristupljeno, rujan 2023.
38. Zakon o tajnosti podataka, <https://www.zakon.hr/z/217/Zakon-o-tajnosti-podataka>, Pristupljeno: rujan 2023.

7. Slike

Slika 1 Najčešće korištene mreže adolescenata.....	32
---	-----------

8. Tablice

Tablica 1 Linkovi knjižnica u SAD za upute o pismenosti iz privatnosti..... 36

Tablica 2 Linkovi web stranica za podizanja svijesti o privatnosti..... 37

Problematika privatnosti i uloga informacijskih stručnjaka

Sažetak

Digitalizacija je prožela sve društvene procese, utječe na sve dobne skupine, a obrazovna okruženja se više ne odnose samo na vrtiće, škole, visokoškolske ustanove, knjižnice, znanstveno-istraživačke organizacije, već na cijeli spektar učenja putem web aplikacija i društvenih mreža. Svatko tko koristi pametni telefon kroz jednostavnost njegove upotrebe ima mogućnost korisne edukacije, ali i pronalaženja netočnih ili neprikladnih informacija. Digitalna tehnologija prošla je kroz niz transformacija od svog početka do današnjih dana.

Činjenica je da se izuzetno lako može doći do osobnih informacija pojedinca pa se kao jedno od glavnih pitanja ovoga stoljeća postavlja upravo pitanje privatnosti i slobode pojedinca i pravo na postojanje bez praćenja svakog aspekta našeg postojanja te koliko smo doista svjesni nedostataka iste u digitalnom okruženju.

Uloga knjižničara u digitalnom okruženju je značajna, jer su educirani za pretraživanje različitih izvora informacija i evaluaciju njihove kvalitete. Oni mogu pomoći korisnicima u pronalaženju pouzdanih izvora informacija i razumijevanju kako kritički procijeniti digitalni sadržaj. Zahvaljujući uvođenju novih koncepata kao što su individualno učenje, kooperativno učenje, e-učenje i cjeloživotno učenje, mijenja se i klasična uloga knjižničara i knjižnice, kao i ciljevi samih obrazovnih institucija.

Upravo su knjižnice prirodna mjesta za njegovanje pismenosti iz privatnosti, u kojima se i inače provode aktivnosti poticanja razvoja čitalačkih i informacijskih vještina. Razvojem pismenosti iz privatnosti zajedno sa informacijskom pismenosti, korisnici će biti osposobljeni za lakše snalaženje i aktivno uključivanje u današnje društvo platformi.

Ključne riječi: digitalizacija, informacije, pismenost iz privatnosti, e-učenje, informacijski stručnjaci

Privacy issues and the role of information experts

Summary

Digitization has permeated all social processes, affects all age groups, and educational environments no longer refer only to kindergartens, schools, higher education institutions, libraries, scientific research organizations, but to the entire spectrum of learning through web applications and social networks. Anyone who uses a smartphone through its ease of use has the possibility of useful education, but also of finding incorrect or inappropriate information. Digital technology has gone through a series of transformations from its beginning to the present day.

The fact is that it is extremely easy to obtain personal information, so one of the main issues of this century is precisely the issue of privacy and freedom of the individual and the right to exist without monitoring every aspect of our existence, and how aware we are of its shortcomings in the digital environment.

The role of librarians in the digital environment is significant, as they are trained to search various sources of information and evaluate their quality. They can help users find reliable sources of information and understand how to critically evaluate digital content. Thanks to the introduction of new concepts such as individual learning, cooperative learning, e-learning and lifelong learning, the classic role of the librarian and the library is changing, as well as the goals of the educational institutions themselves.

Libraries are natural venues for the cultivation of privacy literacy, which carry out activities to encourage the development of reading and information skills. By developing privacy literacy along with information literacy, users will be trained to navigate and actively participate in today's platform society.

Key words: digitization, information, privacy literacy, e-learning, information experts